

БИЉЕШКЕ

Др Ружица, Гузина, ОПШТИНА У КНЕЖЕВИНИ И КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ, I дио 1804—1839; издање Института за правну историју, Београд 1936, стр. 244.

Старија политичко-правна историографија Србије посвећивала је главну пажњу стварању државе, улози вођа у ослободилачкој борби против Турске, династијама које су се смјењивале, стварању врховне војне команде и врховне политичке власти, јединствене територије насупрот феудалној организацији којом се карактерисала турска управа у Србији, — условима за конституисање народа у нацију. То није било без последица ни за схватање стварне улоге чинилаца врховне власти у политичким и друштвеним промјенама до којих је у њој долазило. Такав начин изучавања овог питања морао је утицати и на одређивање историчара при оцјенивању значаја једне или друге династије у политичком и друштвеном развитку земље.

Поље противурјечности у току стварања националне државе свакако се није могло препознавати само по сукобу вођа устанка и Турака и династија међусобно, већ и по односима народа и његових сеоских организација према централној власти, вођама и истакнутијим главарима који су вршили и притисак на наслијеђена демократска права и установе народа. Овим су се и спољнополитичке околности под којима се вршио процес стварања националне државе морале свести на реалнију мјеру него што је то раније могло бити учињено.

Приказивањем развитка општине изложена је и улога народа и његових буна у стварању државе, чија власт, гледајући је у целини, није могла бити концентрисана у једним рукама.

Уочавањем важности питања општине за разумијевање развитка државе и односа у њој, аутор је успио да учини критичке осврте на схватања више познатијих историчара које је нарочито интересовала историја овог доба (Сл. Јовановића, Мих. Гавриловића и др.).

Улога општине као управне јединице (нарочито од 1815. год., кад се становништво расељено последице првог устанка интензивно почело насељавати) долазила је до нарочито изражаја у организовању насеља и регулисању својинских односа на њиховим атарима (захватање до тада заједничке земље од стране старосједјелаца и досељеника, стварање и увећавање приватних посједа и др.). У тој фази развитка општина се као друштвени орган (прије устанка) постепено претварала у „апарат принуде“, да би се последице прекретничке 1839. године њена организација усмјеравала не више бунама него на основу одредаба устава и закона. То је имало за последицу све веће ограничавање општинске самоуправе, којој се све више, с обзиром и на карактер ове наслијеђене установе, тежило као „најпречој потреби народној“.

Самоуправност у општинама схватана је као услов демократске управе и најважнији политички захтјев прогресивних снага друштва све до најновијих дана. Аутор је успио да приказом развит-

ка општине изрази најважније промјене друштвено-економских односа и тенденције даљих кретања у њеном цјелокупном унутрашњем животу. При томе је искоришћена највећим дијелом необјављена историјска грађа.

У овом дијелу књиге изложене су друштвено-политичке тенденције стварања националне власти у Србији (1804—1839), насеља и општине у београдском пашалуку пред први устанак и у току његовог развика, општина после другог устанка у раздобљима 1815—1830. и 1830—1839. — органи и надлежности сеоских и варошких (градских) општина, односи између кметова и виших органа, између кметова и Турака, награђивање и заштита кметова.

„Устројенијем“ од 13. јула 1839. године на крају је приказана организација општине лишене у многе својих самоуправних одлика, кад су кметови и њихови помоћници бирани у присуству средског начелника, кад је општина уредбама и законом стављена под туторство полиције. Од раније самоуправе остала су само имена главних органа власти, а зборови сељака и грађана изгубили су сваки значај.

Уочљиве су разлике у условима развика органа власти после првог и после другог устанка. У првом устанку стварала се државна власт на ослобођеној територији с тежњом ка потпуној независности. Тада је она била подређена контроли војних органа. После закључења букурешког уговора, којим је Србији загарантована унутрашња аутономија (1815—1830), државна власт у њој добила је правну основу. Користећи се одредбом овог уговора, кнез Милош је настојао да што више турске надлежности пренесе на кнезеве и да себи обезбиди истакнути положај него што је то успио да оствари Карађорђе, који је рачунао само с оним што је могао да постигне путем рата с Турском. То је и дало разлику кнезу Милошу да не уводи војну организацију која је доминирала у првом устанку. Због тога је власт

била „цивилна“, а војска је имала улогу полиције и донске судства (послије хатишерифа). Народна канцеларија (кнеза Милоша) имала је мању важност од Совјета из првог устанка, али је кнежев аутофратизам изазвао буну народа која је условила доношење првог устава и кнежеву абдикацију. Устав је довео до конституисања политичког система аутономне кнежевине са буржоаско-капиталистичким односима у производњи, са приватном својином, слободним сељачким посједом, трговиним и занатством. Тежило се да се успостави независност судова, да се у њихов рад не мијешају старјешине.

Србија је после првог устанка била независна држава, а после другог полуаутономна турска покрајина (до 1830), заснована на дјелу постигнутом 1804. Законом конституисана општина као локална управна јединица у потпуно централизованог управни, са неограниченом влашћу монарха и Државним савјетом (од 1838) добила је мање надлежности него што се претпостављало (мјесну полицијску власт подређену вишим органима). Она није била у могућности да одлучује о локалним потребама становништва у области просвјете, здравства и социјалног старања, нити да обезбјеђује материјална средства за остваривања свега тога. Општина (мјесна канцеларија) свела се на судницу за изрицање казни и извршавање разних наплата. Тежња ка самоуправи општина наставиће се у борби за проширење њене власти, док јој је остало довољно слободе за „старе обичаје“, величање некадашње „славе и величине“ и „народне културе“. С тим су и рачунале грађанске политичке партије у борби за своје циљеве. — То је карактерисало прву етапу у развiku српске државности, кад су се отварали путеви за развик капитализма и борбу класа.

Овом свакако значајном дјелу приложен је и врло користан регистар појмова и израза.

Б. Пејовић